

תקציר ההיסטוריה של אוניברסיטת תל-אביב בתחום שמירת הטבע והסביבה בישראל

אוניברסיטת תל-אביב הייתה למעשה המקום שבו נולדה שמירת הטבע והסביבה בישראל. האוניברסיטה עצמה הוקמה בשנות החמישים משלושה מכונים, שאחד מהם היה המכון הביולוגי-פדגוגי, שהוקם עוד בשנת 1933 על ידי הזואולוג יהושע מרגולין ז"ל, מחלוצי הוראת מדעי הטבע והחינוך לטבע. בשנת 1953 הפך המוסד למכון אוניברסיטאי למדעי הטבע, בראשותו של פרופ' היינריך מנדלסון ז"ל, תלמידו של מרגולין, ולימים חתן פרס ישראל. יקיר העיר תל-אביב, ומי שנחשב לאבי שמירת הטבע בישראל ולאחד ממייסדי אוניברסיטת תל-אביב. המכון למדעי הטבע היווה את הגרעין להתפתחות המחלקה לזואולוגיה (כיום, בית הספר לזואולוגיה – הגדול והמגוון מסוגו בארץ), וכחלק ממנו הקים פרופ' מנדלסון את המוזיאון הזואולוגי (שהיה הגרעין שממנו צמח מוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט) ואת הגן הזואולוגי (היום הגן למחקר זואולוגי). עם תלמידיו הבולטים של מנדלסון נמנה פרופ' אמוץ זהבי ז"ל, שהקים את החברה להגנת הטבע והיה המזכיר הראשון שלה במשך 15 שנים (1955 – 1970). בשנים אלו העניקה המחלקה לזואולוגיה, שבראשה עמד פרופ' מנדלסון, את הבסיס האקדמי לתמיכה במאבקי שמירת הטבע ולפעילות הענפה של החברה להגנת הטבע (שרבים מאנשיה היו סטודנטים או חוקרים של אוניברסיטת תל-אביב). פעילות זו הובילה בשנות השישים לחקיקת חוק רשות הטבע וגנים לאומיים ולהקמת רשות שמורות הטבע. חשוב לציין שבשנים הללו, שבהן התבסס החזון הציוני על כיבוש השממה ועל "נלבישך שלמת בטון ומלט", התמיכה האקדמית של מדענים מאוניברסיטת תל-אביב, כמו גם של עמיתים מאוניברסיטאות אחרות שהצטרפו למאבק, הייתה קריטית לשכנוע ההנהגה הפוליטית שההגנה על הטבע ועל הסביבה היא דבר רציני וחשוב. זאת הייתה דוגמה חסרת תקדים למקומה של האקדמיה הישראלית בעיצוב דמותה של הארץ ובחינוך הציבור והמנהיגות להגנה על הטבע ולשמירה על הסביבה. על פעילות זאת קיבלו בשנת 1980 פרופ' אמוץ זהבי ביחד עם עזריה אלון ויואב שגיא (היום יו"ר מכון דש"א במוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט) את פרס ישראל כנציגי החברה להגנת הטבע.

אוניברסיטת תל-אביב המשיכה כל העת להיות המרכז המוביל בנושאי טבע וסביבה. ב-1965 הוקם באוניברסיטת תל אביב המכון לחקר שמירת הטבע, בהובלת פרופ' אמוץ זהבי. במכון היו אנשי סגל אקדמי בכיר בתחומי זואולוגיה, בוטניקה וארכיזואולוגיה, והיה זה המכון המדעי הראשון בארץ שעסק בחקר שמירת הטבע והסביבה. במקביל להקמת הגן הזואולוגי החדש בקמפוס האוניברסיטה ברמת אביב הוקם גם הגן הבוטני של האוניברסיטה, ומהמחלקות לזואולוגיה ולבוטניקה צמחו מאז שנות השמונים רוב האקולוגים והזואולוגים הבולטים והמשפיעים של מדינת ישראל (ראה טבלה המפרטת את הבולטים בהם, כולל ציון פרסים ותפקידי מפתח).

במהלך שנות התשעים הובילו שני פרופסורים מהמחלקה לזואולוגיה שלוש יוזמות חשובות. פרופ' יוסי לוי (שכיהן כדיקן הפקולטה למדעי החיים) הוביל את מרכז פורטר ללימודי סביבה והקים את המסלול לתואר שני באקולוגיה ובאיכות הסביבה בפקולטה למדעי החיים. במקביל, פרופ' תמר דיין החלה לטפל באוספי הטבע ולתכנן את המוזיאון הלאומי לטבע. מרכז פורטר הפך בשנת 2000 לבית ספר פורטר ללימודי סביבה, שהתמקד עם השנים בהרחבת העיסוק בנושאי הסביבה לתחומים שמחוץ למדעי החיים, וכיום הוא חלק מהפקולטה למדעים מדויקים. המסלול לתואר שני לאקולוגיה ולסביבה שהוקם על ידי פרופ' לוי בשנות התשעים ממשיך להעמיד מדי שנה מעל 20 בוגרים לתואר שני, המתמחים בתחומי האקולוגיה והמגוון הביולוגי במסגרת הפקולטה למדעי החיים. ב-2018 הוקם מוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט – המרכז הלאומי לחקר המגוון הביולוגי, מרכז הכולל בתוכו כיום את מכון דש"א (מכון מחקר יישומי לשטחים פתוחים), את המארג (המנטר את מצב הטבע של ישראל), את המרכז הלאומי לאקולוגיה אקוויטית, וכן מעבדות מחקר, חוקרים, אוצרים ומנהלי אוספים. בנוסף לפעילות חינוכית ענפה והצגת האוספים לציבור, מוזיאון הטבע מהווה תשתית מחקר לאומית (מולמו"פ) ותשתית מרכזית (ות"ת), והפעילות בו כוללת מרכזי מחקר, קורסים, תמיכה מחקרית לפעילות ממשלתית ומענה למחויבויות הבינלאומיות של ישראל מתוקף הסכמים בין-לאומיים.

**אקולוגים וזואולוגים בולטים שצמחו במחלקה לזואולוגיה של אוניברסיטת תל-אביב
זכנו לפרסום ולהוקרה על תרומתם למען שמירת הטבע והסביבה:**

שם:	פרסים, תוארי כבוד ותפקידי מפתח:
פרופ' היינריך מנדלסון ז"ל	פרס ישראל, פרס ויצמן, יקיר העיר תל-אביב, חבר כבוד של העמותה לזואולוגיה, דיקן מדעי החיים, סגן נשיא אונ' תל-אביב.
פרופ' אמוץ זהבי ז"ל	פרס ישראל (כמייסד החברה להגנת הטבע), פרס מפעל חיים של האגודה לאקולוגיה ולמדעי הסביבה, אות מפעל חיים להגנה על הסביבה, חבר כבוד של העמותה לזואולוגיה. מייסד ומוביל החברה להגנת הטבע, מייסד המכון לשמירת הטבע באונ' תל-אביב.
פרופ' לב פישלזון ז"ל	פרס מפעל חיים מהעמותה הישראלית למדעי הימים, מגן השר לאיכות הסביבה על פועלו לשמירת הטבע והסביבה בישראל, חבר כבוד של העמותה לזואולוגיה, ממייסדי האגודה לאקולוגיה.
פרופ' יורם יום טוב	פרס מפעל חיים של האגודה לאקולוגיה ולמדעי הסביבה, פרס לנדאו, חבר כבוד של העמותה לזואולוגיה.
פרופ' יוסי לוויה	פרס א.מ.ת למדעי הסביבה, חבר האקדמיה הלאומית למדעים, חבר כבוד בעמותה לזואולוגיה, פרס לנדאו, מדליית דארווין (מפעל חיים מטעם החברה הבין-לאומית לחקר שוניות אלמוגים), דיקן מדעי החיים.
פרופ' יוסי לשם	פרס מפעל חיים מהאגודה הישראלית לאקולוגיה ולמדעי הסביבה, חבר כבוד בעמותה לזואולוגיה, אות מפעל חיים להגנה על הסביבה. מייסד המרכז לחקר נדידת הציפורים ומרכזי הצפרות בישראל.
פרופ' תמר דיין	פרס מפעל חיים מהאגודה הישראלית לאקולוגיה ולמדעי הסביבה, מקימת המוזיאון הלאומי לטבע והעומדת בראשו. חברת כבוד בעמותה לזואולוגיה, אות החברה להגנת הטבע על תרומה משמעותית למען הטבע בישראל, יו"ר הוועד המנהל של החברה להגנת הטבע, יו"ר ועדת האדם והביוספרה של אונסקו בישראל, יו"ר הוועדה הלאומית לבחינת המו"פ הסביבתי של המועצה הלאומית למחקר ופיתוח אזרחי (מולמו"פ), פרס ברונז, פרס החברה האמריקאית לחקר האקולוגיה והאבולוציה.
פרופ' נוגה קרונפלד-שור	המדענית הראשית של המשרד להגנת הסביבה, ראש הוועדה המדעית המקצועית של רשות הטבע והגנים, חברה בוועד המנהל של החברה להגנת הטבע, עמיתת כבוד של המרכז האקדמי רופין, פרס גווינר של החברה האירופית לחקר שעונים ביולוגים, פרס גוטווירט לחקר סוכרת.